

Бавикіна Н.Ю.

*старший викладач кафедри біології
навчально-наукового інституту природничих наук
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,*

Савченко О.П.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки вищої
школи і освітнього менеджменту,
заступник директора з наукової роботи,
навчально-науковий інститут педагогічної освіти,
соціальної роботи і мистецтва природничих наук
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

СПІЛКУВАННЯ У СИСТЕМІ «ВИКЛАДАЧ – СТУДЕНТ»: СУТЬ І ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ

У статті автори розглядають суть, особливості і умови ефективності діяльності викладача ВНЗ у контексті педагогічно вірно побудованого процесу спілкування у системі «викладач-студент».

The authors consider the essence, peculiarities and conditions of teacher's activities efficiency in the context of communication with students.

Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального інформаційного суспільства зумовлюють потребу набуття соціалізованим індивідом у процесі навчання системи особистісних і розумових здібностей та якостей, необхідних для вирішення складних питань. Суттєвим чинником задоволення даної потреби є науково обгрунтоване, організоване на засадах міжособистісної та суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогічне спілкування. Відродження національної системи освіти й виховання потребують відійти від авторитарної педагогіки, відновити гуманістичну школу, пройняту добротою, увагою та повагою до дитини, вірою в її можливості та здібності.

Цілеспрямована підготовка до професійно-педагогічного спілкування студентів вищого навчального закладу можлива за умови створення системи навчання фаховому спілкуванню та впровадженню її у навчальний процес ВНЗ. Її функціонування може бути ефективним, якщо під час фахової підготовки студенти оволодіватимуть основами знань про засоби, функції, стилі психологічної взаємодії людей, вироблятимуть навички спілкування на заняттях з дисциплін психолого-педагогічного та фахового циклів. У науці визначено педагогічні умови, необхідні для здійснення навчання майбутніх працівників освітньої галузі професійної взаємодії: 1) доцільний вибір методів та форм навчання, що найбільше сприяють поглибленню психологічної взаємодії між викладачем та студентами, є ефективними в опануванні останніми змісту фахового словника; 2) оптимальне оформлення поняттєвого

апарату тієї чи іншої науки, що вивчається студентами; 3) наскрізний зв'язок компонентів терміносистем та їхній динамізм за рахунок організації ступеневого опанування навчальних курсів; 4) спрямованість діяльності науково-педагогічних працівників на формування у студентів вербальних професійно-комунікативних умінь та навичок.

Педагогічна діяльність нерозривно пов'язана зі спілкуванням і будується за його законами. Тому, цілком зрозуміло те, що проблеми комунікації завжди перебували у центрі уваги педагогів і психологів. Проте, якщо раніше проблематика педагогічного спілкування зводилася здебільшого до комунікативного забезпечення навчального процесу, то останнім часом педагогічну теорію і практику дедалі більше цікавлять особистісні аспекти педагогічного спілкування. При цьому особистість учителя розглядається не тільки як носій знань, етичної норми, традиції, а і як носій своєрідності індивідуальних властивостей, що змінюються у педагогічному процесі. Стиль і характер спілкування педагога з дітьми – фундамент, на якому будується педагогічна діяльність. Сучасний етап розвитку суспільства вимагає зваженого і, водночас, критичного перегляду усталених характеристик і норм освітньої діяльності, зокрема глибокої педагогізації суспільства, поширення масової педагогічної культури. В.Г. Кремень, означуючи дискурс філософії освіти XXI століття, наголосив: «Педагогізація суспільства – багатовимірний процес, важлива складова якого, безумовно, полягає у ліквідації педагогічно-психологічної неграмотності, поширенні сучасних знань з природи, навчання та виховання дитини. Але цього замало. Ми, дорослі, повинні вимірювати кожную суспільно-політичну, соціально-економічну дію, зважаючи на її педагогічні наслідки. І не допускати перекреслення результату копітких багатолітніх зусиль учителя з формування особистості, системи її цінностей антипедагогічними діями поза освітою». В.О. Сухомлинський стверджував, що організувати спілкування з дитиною означає по-справжньому відчувати її, емоційно ідентифікувати себе з нею. На нашу думку, це стосується і спілкування у вищій школі, між педагогом та студентом.

Для деяких викладачів великою складністю є контроль ситуації спілкування, адекватність в діях, швидке врахування динаміки її розвитку, прогнозування дій партнерів. На думку психологів, перераховані вміння належать до такого явища як соціальний інтелект.

Американський психолог Н. Таллент стверджує, що соціальний інтелект включає: здатність розуміти стан іншої особи (емпатія); прояви почуттів такту по відношенню до співбесідника; уміння створити доброзичливу атмосферу у взаємовідносинах з людьми; уміння викликати прихильність та доброзичливість до себе з боку інших; прогнозування та передбачення

розвитку різних соціальних ситуацій. Для того, щоб уникнути помилок у спілкуванні та розвивати перцептивні вміння, бажано використовувати систему порад-рекомендацій: 1. Сучасні дослідження довели, що потреба у спілкуванні не вроджена, а формується у процесі взаємодії людей. Комунікативні навички та уміння набуваються з досвідом. Це навчання не повинне припинятися. 2. Співрозмовник розуміє зміст сказаного найбільше завдяки тому, яким чином Ви говорите, а не те що Ви говорите. Фактично 90 % з того, що говориться, сприймається завдяки інтонації голосу і рухів тіла, а приблизно 10 % інформації дає зміст повідомлення. 3. 87 % інформації, яка «захована у голові» співбесідника, можна отримати, якщо уважно дивитися йому в очі. 4. Потрібно пізнавати себе як комунікатора. При кожній нагоді намагатися контролювати свою мову, інтонацію голосу, настрій, розвивати вміння рефлексії (побачити себе очима слухача). 5. Вивчати невербальні ключі. Уважно слухаючи слова, важливо спостерігати за всією поведінкою співбесідника: жестикуляцією, мімікою, виразом очей, пантомімікою, динамікою голосу та ін. 6. Уміння слухати є умовою ефективного спілкування.

Педагогічна культура розглядається як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей: цінностей-цілей і цінностей-мотивів; цінностей-знань; технологічних цінностей; цінностей-властивостей; цінностей-відношень. Вони є свого роду осями координат, на основі яких і викреслюється модель педагогічної культури, які спрямовують і коригують у соціальному, духовному, професійному, особистісному просторі діяльність викладача, його професіоналізм. Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є: особистісна орієнтація співрозмовників (здатність бачити і розуміти співрозмовника), рівність психологічних позицій співрозмовників (недопустиме домінування викладача у спілкуванні, він повинен визнавати право слухача на власну думку, позицію), проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника, нестандартні прийоми спілкування.

Вивчення і аналіз стану навчання студентів професійного спілкування у сучасних умовах дозволило виявити суттєві недоліки в організації педагогічного спілкування: не акцентується увага на проблемі встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків із студентами, основним видом спрямованості особистості викладача, що забезпечує їх навчання, є ділова спрямованість. Особистісно зорієнтовану взаємодію зі студентами здатні встановлювати не усі науково-педагогічні працівники: за даними проведеного констатуючого експерименту, вони становлять близько 29 %. На лекціях, що є основним методом і формою організації теоретичного навчання, переважає монолог педагога, відсутні елементи бесіди, дискусії; великою є питома вага репродуктивного навчання і на практичних заняттях, що певною мірою

свідчить про нехтування питаннями активізації комунікативної діяльності студентів. Традиційною є байдужість багатьох викладачів та студентів до якості мовних засобів спілкування. Аналіз викладання фундаментальних, професійних та спеціальних курсів свідчить про недостатній рівень гуманізації навчання, що виявляється у доборі форм, методів та прийомів навчальної взаємодії. Саме високий рівень педагогічного культурного викладача вищої школи допомагає йому у спілкуванні зі студенською аудиторією та є умовою їхньої ефективної комунікації, співпраці. Важливими для напрацювання такого психолого-педагогічного культурного рівня, на наш погляд, є такі настанови: висока самооцінка, яка необхідна кожній людині для збереження власної особистості; позитивне ставлення до життя в цілому та професії зокрема; віра у добро безумовно сприймається як мораль сильної особистості, якою зобов'язаний бути кожний педагог; вміння бачити і відчувати свою роль у процесі навчання і виховання; вміння змінюватися, навчатися, вдосконалюватися усе життя.

Існує значна кількість правил спілкування, які вже використовуються чи можуть бути застосовані на всіх рівнях спілкування двох сторін студенсько-викладацьких взаємин. Основне правило такого спілкування досить просте: бути ввічливим. При цьому, з прикрістю можна зауважити, хоча ввічливість виховується у особистості з раннього віку, все ж вона не стала основним законом людського спілкування. Особливо гостро для людей високоосвічених, з науковими ступенями постає питання: чи слід за ввічливістю приховувати свої почуття, чи не лицемірство це? Чому ж ввічливість необхідна в кожній ситуації? А тому, що психологами був встановлений її феномен, який багато разів перевірявся і завжди мав однозначний результат. Так, при вирішенні конфліктів сторонні спостерігачі віддавали перевагу і, навіть, визначали правоту тієї людини, яка зберігає витримку і не відповідає зухвальством на грубощі. Феномен ввічливості не тільки викликає до людини симпатію, а й дозволяє зберегти почуття власної гідності при зіткненні з невіглаством. У конфліктах чи суперечках ввічливість є засобом ствердження своєї правоти. Саме у цьому ввічливість не узгоджується з лицемірством і тому вона є надзвичайно важливою для педагога. На перших етапах встановлення взаємостосунків особливу роль відіграє перше враження про людину. Від першого враження дуже багато чого залежить у наступних контактах. До першої зустрічі, до першої лекції, розмови зі студентами треба обов'язково ретельно готуватися. Вираз обличчя, одяг, манера поведінки, перша тема бесіди – все це мистецтво, оволодіти яким можна, тільки рефлексуючи усі ці моменти. Не варто, наприклад, під час бесіди дивитися поверх голів студентів, тому що в них складається враження, що ви говорите не те, що думаєте. У той же час не слід контролювати кожен жест, кожен інтонацію, кожне слово. При такому самоконтролі буде втрачене головне у спілкуванні – природність і невимушеність. Якщо викладач вимушений піддавати критиці якісь

проблеми студента, то треба висловлювати критичні зауваження тільки по відношенню до конкретного вчинку і намагатися уникати критичної оцінки особистості студента. Психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що повага до інших людей безпосередньо залежить від ступеня самоповаги. Той, хто не поважає себе, не здатний поважати іншого. Заходить в студентську аудиторію викладач вищої школи повинен із трьома цінностями: досконалі знання, творчість, безмежна повага до студента. За таких умов можна сподіватися на ефективність навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилевич Л.А. Деякі аспекти розвитку соціально-перцептивної сторони спілкування // Сільська школа: Проблеми. – Черкаси: ОПОПП, 2000. – С. 38–40.
2. Заброцький М.М. Психолого-дидактичні проблеми підвищення кваліфікації педагогічних працівників // Особисті освітні потреби в системі післядипломної педагогічної освіти: Науково-методичний збірник / За ред. М.М. Заброцького. – Житомир – Київ, ЖОШПО, 2005. – 196 с.
3. Комарова І. Культура педагогічного спілкування // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 31–34.
4. Крижанская Ю.С., Третьяков В.П. Грамматика общения. – 2-е изд. – М.: Смысл; Акад. Проект, 1999. – 279 с.
5. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування. – К.: Професіонал, 2004. – 304 с.
6. Шеломенцев В.М. Етикет і сучасна культура спілкування. – К.: Лібра, 2003. – 416 с.